

Begyűjt, átír, átigazít

Kukorelly Endre: *Reggel az egyik istennő*. Három 100 darab.
Kalligram, Pozsony, 2011

Nem tudom, miért utazok bárhova el. A begyűjtés miatt. Edinburg, Berlin, Szófia, és az akkor megvan valamiképp (Kukorelly Endre).

Minden megvan (Ottlik Géza)

Az első mottóban említett begyűjtés nemcsak a bejárt helyekre s az azokhoz fűződő élményekre – szigorúbban a *nyelvre* fordítva: nemcsak a városnevek begyűjtésére – vonatkozatható. A *Reggel az egyik istennő* – bár Kukorelly szokás szerint nem jegyzi kötete élén, a cím és alcím alatt, csupán a fülszöveg utal rá – szintén „begyűjtés”: rövidprózáinak gyűjteménye. Csak az áll ott alcímként, hogy *Három 100 darab* és hogy *rövidprózák*. A *Három 100 darab*, ami itt alcím, egy régebbi, 1999-es kötetének volt a címe, annak a műfaját is rövidprózáként tüntette fel. Azt gondolnánk, ugyanott vagyunk hát, mint 1999-ben: akkor is, most is háromszor száz egybegyűjtött szöveg (mindemmellett két ciklusuk is ugyanazt a címet kapta: *A Memória-part*, *A beszéd és a szabály*). De nem így van, mert a főcímként *Három 100 darab*bal jelzett 1999-es kötet harmadik százas sorozata kegyes csalás: manír, átejtés, a Kukorelly-szövegekre jellemző nyelvjátékokhoz hasonlatos játék – most (illetve akkor) épp a kötetszerkezettel. Ennek a régebbi kötetnek ugyanis az utolsó százas sorozata (fejezetcíme is ez: *Harmadik rész. Száz*) nem sorozat, hanem hosszabb-rövidebb sorokból felépített, *egyetlen*, cím nélküli szöveg, amely a végén eljátszik a számokkal, nagy ugrásokkal eljut 99-ig, s így végződik: „El se kezdte, az utolsó szám, a legutolsó, mégis milyen iszonyatosan közel van.” Ez az iszonyatosan közeli utolsó nyilván a száz, ami itt játékosan formális gesztus csupán. Valóban átejtés, játék.

A legújabb kötetben viszont a harmadik százas sorozat is végig van írva (ez egyben a kötet legerősebb ciklusa is). Ám ez sem ilyen egyszerű, hiszen a kötetszerkesztés szintjén is érvényesülő játék, miszerint egy-egy római

szám jelenthet önálló, teljes szöveget is, másutt viszont csupán bekezdéseket számlál, már *A Memória-part* (1990) című kispróza-kötettől jelen van Kukorellynél. Ott is, a *Három 100 darabban* is és a legújabb kötetben is ugyanaz a szerkesztési elv érvényesül: az összevont római számok kisebb szövegek füzérére utalnak. A *Reggel az egyik istennő* című kötet első ciklusában ilyen a XXXIV—LXVI számú *Álom út*, amely valóban harminckét hosszabb-rövidebb bekezdésnyi szövegből áll. Mindez betekintést nyújt az írói műhely működésmódjába is: szövegek íródnak, szerkesztődnek egybe és szét, némelyik egy idő után különálló szöveggé bővül, áthelyeződik, egészen más kontextusba kerül. Ennek a szövegvándorlásnak az eredményeként Kukorelly kisprózái nem mindig önálló, behatárolt (és behatárolható), egyértelműen differenciálható textusokként élnek, s ilyen voltukban nem is tapadhatnak meg az olvasói emlékezetben kompakt szövegekként. Ugyanis állandóan alakulnak, szabad molekulákként vándorolnak, szerkesztődnek egybe és szét. Van jó néhány emlékezetes szöveg, erős szövegek, amelyekre emlékezünk, de mire újabb kötetben, újabb, továbbírt vagy redukált változatban olvassuk őket, már nem egészen ugyanazok: elkülönбöződnek, átszerkesztődnek, áthelyeződnek máshová, egy másik szöveg vagy egy másik ciklus részévé válnak.

Amikor Farkas Zsolt 1996-ban megjelentette Kukorellyről szóló monográfiáját, ebben, akár a szerző lírájára, akár kisprózáira vonatkozóan, ki is jelölte az általa különösen erősnek, antológiadaraboknak tartott szövegeket. Én is kijelöltem a magam számára ebben a legújabb gyűjteményes kötetben, s nem kevés közös, azonos című kedvenc szövegünk van, ám a folytonos újraírások, átdolgozások következtében ugyanaz a cím már nem biztos, hogy ugyanazt a szöveget rejti. Sőt, Kukorelly kötet szerkesztői gyakorlatát ismerve, szinte biztos, hogy nem ugyanazt. Egymás mellé lehet rakni *A Memória-part*, a *Három 100 darab* és a *Reggel az egyik istennő*, sőt a nem gyűjteményes köteteket is, s szövegről szövegre haladva végig lehet kísérni az újraírásokat, szövegredukciókat, -változatokat. (Ugyanez nagyjából érvényes a Kukorelly-versekre is.) Ezt egy-egy szöveggel meg lehet tenni, már kíváncsiságból is, hogy a nyomába eredjünk az írói eljárásnak, hogy végigkísérjük, hogyan működik az újraírás, hogyan alakul és kerül át máshová más-más pillanatokban, időszakokban egy-egy szöveg. Ám ki nek lenne kedve ilyen állandó méricskélésekkel, kínos hasonlításokkal terhelni az olvasás örömét? Vagy, fordított eljárásként, úgy venni kézbe Kukorelly kötetét, ezt az újat is, mintha sohasem olvasott mondatok, kisprózákat szövegét olvasnánk? Ez utóbbi olvasásmód nem oltja ki, nem írja felül az előbbit, hiszen ekkor meg ismerős mondatokkal, bekezdésekkel, szövegekkel találkozunk. Ismerősökkel, de mégis újakkal vagy új össze-

függésbe helyezettekkel. Ez az állandó, folyamatos szövegkorrekció, a babitsi (csak épp másra vonatkoztatott) soha-meg-nem-elégedés feszültsége az olvasás aktusát is állandó köztességben tartja. Ha írunk, ha olvasunk, különben is (mások által előzőleg megírt, illetve előzőleg olvasott) szövegek között vagyunk. A Kukorelly-olvasás szövegközisége ezen az intertextuális viszonylaton túl a szövegek autotextuális jellegét, relációit is hangsúlyossá teszi. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy Farkas Zsolt monográfiájában olyan szövegeket is megjelöl, amelyeknek szerinte nem tett jót az utólagos korrekció.)

Ezekben a kispróza-kötetekben vagy a szövegek után vagy a tartalommutatóban jelölve van keletkezésük éve, azaz az újabb dátumokból következtetni lehet arra, hogy (talán) újabban keletkezett szövegeket jelölnek. A zárójelbe tett *talán* nem az én bizonytalanságomnak, hanem annak a viszonylagosságának a jele, amely nemcsak a szövegek keletkezésére vonatkozik, hanem általánosabb értelemben is jellemzi az opus lírai és prózaalkotásait. Új és nem új, régi és nem, igen és nem.

Akkor tehát tévelygünk valami folyton alakuló, soha meg nem állapodó szöveguniverzumban, vagy jót olvasunk? Jót olvasunk: jó mondatokat, bekezdéseket, szövegeket. Az előbbieken nem véletlenül írtam az olvasás örömről. Az olvasás öröme, a szöveg öröme... Mitől és miért jó olvasni Kukorelly szövegeit, akár verseiről, akár rövidprózáiról, akár a regényeiről van szó? Mint minden kérdést, ezt is könnyebb feltenni, mint megválaszolni. Attól, hogy rokonszenves ez a szövegekben megkonstruált, magát nem feltétlenül mindentudónak, sőt egyáltalán nem mindentudónak élnék állító én. Attól, ahogyan a legkevésbé irodalminak tűnő diskurzusból irodalmat csinál. Hogy a szándékolt ügyetlenkedésekben, szögletes gesztusokban önmagunk ügyetlenkedéseire és szögletességére ismerünk. És hogy mindez csak felszín, látszat.

Az eddigiek során jóformán a Kukorelly-kötetek szerkezeti felépítéséről, alakulásrajzáról szóltam. A folytonos alakítás, újbóli és újbóli nekiveselkedés, az állandó önkorrekció és pontosítás szerkezeti szinten és az egyes szövegek szintjén is jelen van. A viszonylagosság, a befejezhetetlenség, a lezárhatatlanság létszemléletté válik. Semmi sem ismerhető meg véglegesen, semmiről sem állapítható meg bármi visszavonhatatlanul és végérvényesen. Mozdulatok, arcok, jelenségek végeérhetetlen sora, ez lenne a világ, miközben minden alakul, a dolgok közötti viszony is s a mi viszonyunk is a jelenségekhez. Ez a viszonylagosság Kukorelly kisprózáinak, de minden műnemben és műfajban írott szövegének is alapélménye. „Mintha tényleg ide igyekeztem volna, nem emlékszem, ülök egy széken itt, messze, de mitől messze?” (*Semmilyen ügy*, 2006). Feltűnően sok a kér-

dés, a kérdés ezekben a szövegekben. Lényeges és lényegtelen dolgokra irányuló kérdések, az egyetlen (pontos) válasz, a visszavonhatatlan, megkérdőjelezhetetlen igazság megkérdőjelezése. Lehet-e bármiről tudni valamit? Lehet, lehet, hogy tudjuk is, de vajon jól tudjuk-e?

A kötet egyik legsűrűbb, újnak tűnő, 2009-es keltezésű szövegében (*M. kir.*) Kukorelly fiktív én-je azon tűnődik, szinte parodisztikus naivitást mímelve, mit tudunk Mátyás királyról. Olyan történelmi nevet helyez a szemlélődés és a reflexió középpontjába, amelyre vonatkozóan akár a történetírásból, akár más narratívákból (népmese, szállóige, a népi emlékezet egyéb szövegei) mindannyiunknak bőven vannak ismeretei. Ám amint a mozdíthatatlant kimozdítja, minden referencia, tudás, bizonyosság inogni kezd. Külön hatáseffektust kelt, hogy mindez nem kevés humorral megy végbe. „Mátyás tudott magyarul. A köznemességhez címzett latin nyelvű leveleiben a *magyar nyelv dicsőségéről* ír, Szilágyi Mihálynak pedig, a nagybátyjának, így Szekfű Gyula, hamisítatlan magyar természete volt. Ami vajon mit tesz?, erről nem ír Szekfű” (240). Vagy: „Élt M. kir., ez biztos. Gömör persze baromság, Mátyás és az igazságosság, meg a Duna jege 1458. január 24-én. Vajon mit szólna egy laptopozó? // A Dunához a hidakkal? Egy villamosjegyre? A Playboy 1962. júniusi számához? Nem adná oda az összes Corvinát csodálkozásában a Playboy 1962. júniusi számáért?” (Uo.)

Semmi sem végleges, nem lezárható, minden kimozdítható (a maga idejéből is), viszonylagos és megkérdőjelezhető. Mindennek ellenére mégsem szkepticizmus ez. Kukorelly kispriódái a megválaszolhatatlan kérdések, eldönthetlenségek *ellenében* az őt körülvevő világ semmisnek tűnő jelenségeinek megszámlálhatatlanul sok apró részletét sorakoztatják fel. Akár előző kispriódá-köteteiben, de versesköteteiben vagy a *TündérVölgyben*, itt is egybeállnak bizonyos (nem folyamatos, nem egyenes vonalú narratíva szerint szerveződő) témabokrok. Előbbi műveiből többnyire ismerősek is: a gyerekkor, a foci, a lányok, a katonaság, az utazások, országok, városok, a történelem, az írásra, irodalomra, művészetre, formára vonatkozó reflexiók, látványok, mozdulatok, gesztusok koreográfiája s a mindezekhez fűződő közérzet és reflexiók. Mondatait olvasva az olvasóból gyakran felszabadul a hangos nevetés. Ami nem azt jelenti, hogy minden olyan vicces lenne. Az *Út* első mondatában be is jelenti, hogy „ez durva lesz” – s valóban az: naturálisan nyers, már-már hagyományos módon elmondott történet egy tökéletes magyarsággal beszélő, testileg és egészségséleg leépült, idősgigány ember hányattatásáról a vonaton.

Kukorelly kispriódáiban minden téma az írás alkalma lehet: ami Szőlőskislak és Szőlősgyörök között eszébe jut vagy az, hogy egy férfi jég-

virágot kapargat az üvegtáblán, hogy a szövegekben megszólaló én otthon van és ebédel, kimegy a konyhába sörért vagy enni, megeszik három banánt, nézi a beázást, meglátja magát egy kirakat tükrében, hogy a melósok szemtetet hordanak, hogy galambok ülnek a berlini falon; az emlékezet, a séta, a báméskodás, az utazás is megszövi a maga témahálóját, vagy egy-egy apró gesztusból, mozdulatból lesz szöveg. Fonák helyzetekből – ezekből bőven van: abból, hogy az utcán elesik egy férfi, hogy a kiömlött vörösbor vagy kávé foltot hagy. Különös hangsúlyt kap a reflektált szemlélődés, a nézés, a látvány, s bár írásmódja a hagyományos prózapoétika aláaknázása, megdöbbenőnek és meglepőnek tűnnek egyes leírásrészletek, hasonlatok, képek. Sötétedesképek, egy pocsolóban összegyűlt esővíz, egy sárga levél lebegésének, a hegyvidék sötét tömbjeinek látványa... De ugyanakkor ott vannak a hagyományos leírás ellenében tett gesztusok, hirtelen váltások is: „az Alpok nagyon változatosak bírnak lenni vagy nagyon változatos bír lenni, attól függően, hogy egyes számba teszem vagy többes számba, ha az ember csak néhány száz méterrel odébb megy, máris egészen megváltozik a táj, az alakulatok alaposan átrendeződnek, [...] onnan, ahol most a lepedőnk van, az Alpokból csak egy hanyattfekvő nő melle, meg a kis-sé hegyeskés hasa látszik, / az alpokszerű hasa, / kitakarja az Alpokat, / néha keresztülszalad a lepedőn egy hangya [...]” (*Penetráns sürgölődés a boldogságban*, 200, 201). Az idézett szöveg Kukorelly kisprózáinak egyik antológiadarabja. Nem új, hiszen 1989-es keltezésű, s a recepció is gyakran hivatkozik rá. Ennek a gyűjteményes kötetnek egyik leglényegesebb hatás-effektusa abban nyilvánul meg, hogy a régebbi és újabb szövegekből, ezek összjátékából, együtthangzásából élesebben, hangsúlyosabban rajzolódnak ki a rövidprózák olyan vonásai, amelyek eddig rejtettebbek, alig észrevehetőek voltak. Ki mert volna Kukorelly kapcsán az eddigiek során arról írni, hogy vannak hagyományos leírásai, hogy szövegeiben olykor nagyon is plasztikus képekben mutatkozik meg a látvány? *A Reggel az egyik istennő* szövegegyüttese arra hívja fel a figyelmet, hogy a Kukorelly-líra és -próza kapcsán méltán hangoztatott nyelvi destruáltság ellenében ugyanakkor van itt valamiféle klasszicizáltság is. Talán nem véletlen, hogy a sorban utolsó, legújabb, tavalyi verseskötetében, a *Mennyit hibázok, te úristen* címűben s vele szinte egy időben, ebben az új gyűjteményes kispróza-kötetben is, feltűnik egyfajta klasszicizálódó hang, írásmód. Vagy annak csak árnyéka. Hiszen itt is a nyelvi destrukció, az alulstilizálás a hangsúlyos. Olykor mégis felvillan egy-egy, a hagyományos szépségelv emléket, árnyát őrző szövegrészlet, s ezzel Kukorelly nemcsak azt mutatja meg, hogy, ha kell, hagyományos stílusban, hagyományos prozódia szerint is meg tud szólalni, hanem azt is, hogy a tradicionális diskurzus már nem írható folyamatosan,

csupán felvillantható egy-egy pillanatra. Oly módon, hogy egybeáll a kép, de nyomban átvillan rajta valami más is. Ahogyan a *Titok, a. 3.* című szövegben pl.: „Ezen a helyen a fény úgy zuhog alá, mint szélfújásban az erős zápor. Reggel, a lekváros fánk nál meg lett fogva a lábszáram. Amikor a lekvárt ettem, úgy sütött be a nap, alulról valahogy, fogta a lábam szarát a napfény. Dél körül megváltozik a beesés szöge, akkor egy ideig úgy éget, átjön a fejemen a sugárzás. A park padján felejtettem a papírjaimat, amikor észrevettem és visszamentem érte, egy nagyseggű nő ült a kézirataimon” (89).

Ha már a hagyománynál tartunk, kisprózáról lévén szó, nem hagyhatjuk ki a *történet* fogalmát. Egyrészt köztudott, hogy Kukorelly sem kisprózában, sem regényeiben nem a hagyományos történetképzés elveit követi – hogy a szó hagyományos értelmében nála nincsenek történetek. Ugyanakkor szinte provokatívan hat, hogy a kötet három számozott darabja is azt a címet viseli, hogy *Történetek*. A történet itt annyit jelent, hogy történet-szilánkok, élethelyzetek, látvány s az ezekhez fűződő reflexió és önreflexió – vagyis inkább a hagyományos értelemben vett történet provokációját. Hogy azután a kötet utolsó szövegében a szerző újra nekiveselkedjen a „hagyománynak”, s elmondja egy kerékpár történelmi allúziókat is keltő történetét. Illetve nyomban kettőét. Azét, amelyet előbb kitelepített, majd emigráló unokabátyjától örökölt, s azét, amelyet 1995-ben látott Berlinben. Ez az asszociatív, de reflexiókkal, önreflexiókkal és emlékezetfoszlányokkal felszabdalt történetvezetés több szövegnek is szervezőelve. A már említett Mátyás király történet például a történelmi figurából kiindulva a Széchenyi és a Mátyás király utca sarkán álló teleki vikendházon, majd Rákosin (aki szintén „M. egyébként”) át a Ferencváros Rákosi vezetéknevű balösszekötő játékosáig („Matyinak becézték, de Gyula”) jut el, közben a Playboyt ütközteti Mátyás Corvinájával, kitér a hévvel (Szentendrére, Kovács Margithoz) utazó Rákosinéra („biztos kedves arca volt, csak hát Rákosiné”), Kodályra („Kodály pedig írjon új himnuszt, Isten nélkül. // Balsors nélkül, de a Kodály nem írt, mondván, hogy jó a régi.”, 242), újra vissza a szentistvántelepi gyerekkori nyarakhoz stb. Amiből pedig a szöveg kiindul, nem más, mint a Kukorelly-próza szinte állandó kérdései: az emlékezet, a kitalálás, a fikció: „Mátyás király, igen, igen. Ötszázvalahány évvel ezelőtt élt, ha ugyan. Ha élt egyáltalán stb. Élt hát, vagy pedig nagyon erősen lett kitalálva, erőből, ügyesen, mondhatni tökéletesen” (237, 241).

Az ilyen párhuzamok, témavegyülések, humoros, ironikus, olykor parodisztikus váltások, beékelések és logikai kanyarok teszik izgalmassá és élvezetessé Kukorelly prózaszövegeit. Nem kell túl messzire mennünk, hogy felismerjük: regénykonstrukciói is ilyen eljárásokon alapulnak, s hogy lírájában is hasonló attitűdök mutatkoznak. Kukorellynél létezik egy

műnemek, műfajok feletti tematikai, alkotásmódbeli egybehangzás, amit még inkább nyomatékosítanak a verseiben, prózájában egyaránt előforduló toposzok, motívumok. E gyűjteményes kötetben is jelen vannak például azok a toposzok és fogalmak (szív, Isten, nemzet, haza), amelyekre vastagon rátelepedett a pátosz, s amelyeket kisajátított magának a hagyományos, emelkedett, de a közhelyen alapuló beszédmód is. Kukorelly bátran játszik rá ezekre a toposzokra, iróniával, alulstilizálással tisztítja meg őket s teszi őket újra megszólíthatóvá.

A *Reggel az egyik istennő* szövegei következetesen kitarják az eddigiek során is ismerős, Kukorelly-féle hangot. A leszállított, destruált, irodalom alatti nyelv, a logikai ugrások, a hirtelen váltások és visszakanyarodások nem mindennapi és nem szokványos szellemi, esztétikai élményben részesítik az olvasót. Hermeneutika, intellektualitás, korkép, ironia, humor, ahol kell, részvét is – minden együtt van. Valóban *minden megvan* ebben a Kukorelly-regényekkel vetekedő, gyűjteményes próza-breviáriumban. Vannak nagyon sűrű szövegek, sok ilyen van, lassan, araszolva kell őket olvasni, sorról sorra, szóról szóra, mint a verseket. Itt nem a történet vezet, hanem a mondat.

A *TündérVölgy* és az *Ezer és 3* szétszálazódott szövegfolyam. A rövidprózákban e szétszálazódás egysége a mondat, amire maga a szerző is gyakran reflektál. Mondatokat ütköztet, kanyarít, fordít ki szokványos jelentésükből és ruház fel újakkal. Mintha azzal szembesítene bennünket, amit magunk is látunk, nap mint nap, csak eddig nem vettük észre. Ez a mondatnyi egységekből építkező szöveg univerzum egy sor antológiadarabot sorakoztat fel a kötetben. Vagy kéttucatnyit kijelöltem magamnak, átdolgozott, továbbírt régieket és újakat is (*Haza, Telep, Nem találok el, A Memória-part, A dór állam, Német, Álom út, Cé cé cé pé, Cukor, Hab, Férfi-fuvalom, Víz, Ősz, Ha megyek, mi van az alatt, Javulások, Penetráns sürgölődés a boldogságban, Semmilyen ügy, Hogy nem állítja meg, az látszott azon, M. kir., Tévedhetek, Út, U* stb.). Aki elolvassa a kötetet, rátalál a maga kedvenc szövegeire, s gyanítom, hogy nem kevés ilyen talál.

Pesze nem tudni, kézbe veszik-e, vennék-e ezt a könyvet a hagyományos történeten alapuló prózán nevelkedett és ehhez szokott olvasók. Miközben olvastam e gyűjteményes kötet régi és új szövegeit, arra gondoltam, hogy állandóan, naponta Kukorellyt kellene olvasni. Mondatról mondatra.